Sandro
Veronesi
en Edoardo
De Angelis

Commandant

Een waargebeurd verhaal over moed en mededogen

Vertaald door Welmoet Hillen

2023 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Comandante*
© 2023 Sandro Veronesi en Edoardo De Angelis
© 2023 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Welmoet Hillen
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Foto's auteurs Marco Delogu (Sandro Veronesi) en Elio Di Pace (Edoardo De Angelis)
Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5328 1

Run to the rescue with love and peace will follow.
RIVER PHOENIX

Er zijn drie soorten mannen:
de levenden, de doden en zij die naar zee gaan.
PLATO

INLEIDING

door Sandro Veronesi

Het verhaal dat heeft geleid tot de geboorte van dit boek is wonderbaarlijk, en wonderbaarlijke verhalen dienen te worden verteld. Dit verhaal vindt plaats in de zomer van 2018.

Die zomer van 2018 in Italië was een verschrikkelijke zomer. Zoals elke zomer was het aantal reizen van de uit de Libische kampen gevluchte migranten gestegen, reizen die maar drie uitkomsten konden hebben: óf ze waren succesvol, en de boten vol mensen legden aan op Lampedusa, op Malta, op Sicilië, in Calabrië; óf ze werden direct gestopt door de Libische kustwacht, die de vluchtelingen terugbracht naar de kampen; óf ze eindigden in een tragedie, met uitvallende motoren, leeglopende rubberboten, kapseizende scheepsrompen en vluchtelingen die in één klap schipbreukelingen werden. Wat die zomer zo moeilijk te verdragen maakte, was het feit dat er in Italië, in plaats van een krachtige opwelling van solidariteit, een heftige golf van xenofobie ontstond die zich voornamelijk keerde tegen deze derde categorie mensen –

dus tegen hen die, als ze eenmaal in het water waren beland, zelfs als er een wrak beschikbaar was waaraan ze zich konden vastklampen, nog maar enkele uren te leven hadden. Zij, de verstotelingen, werden het mikpunt van de laagste morele uitwerpselen die als leuzen werden herhaald op de sociale media: 'Eet smakelijk, visjes', 'Het is uit met het luizenleventje', 'De cruise is voorbij' – terwijl de Italiaanse kustwacht geen toestemming kreeg om in te grijpen en de migranten verdronken. Slechts een paar niet-Italiaanse reddingsboten met de naam SAR ('Search and Rescue') patrouilleerden over de wateren en voerden van tijd tot tijd reddingsoperaties uit, waarna echter de odysseïsche zoektocht begon naar een haven om de schipbreukelingen aan land te zetten (de overheid was ondertussen het beroemde 'havens-dichtbeleid' gaan voeren), terwijl de golf van xenofobie brak op de ngo's die hun munitie hadden gegeven en die het mikpunt werden van een brute lastercampagne: 'Zeetaxi's' werden ze genoemd, de schepen die de reddingen uitvoerden, wat zinspeelde op een nooit – zelfs niet in de vele gerechtelijke onderzoeken – aangetoonde medeplichtigheid van de hulpverleners met de Libische mensensmokkelaars, uiteraard tegen betaling.

In deze krankzinnige tijd kon ik van woede en frustratie niet meer slapen. Mijn gedachten raakten overmand door die gruwelijkheden en niets anders interesseerde me – zo'n radicale, diepgaande reactie had ik nooit eerder in mijn leven ervaren. Om mijn onvrede te kanaliseren in concrete handelingen nam ik contact op met de verantwoordelijken van de ngo's en zette mezelf op de wachtlijst om deel uit te maken van de toekomstige be-

manning, maar bovenal richtte ik voor het eerst in mijn leven een beweging op: ik besefte namelijk dat een heleboel vrienden en vriendinnen zich in dezelfde situatie bevonden als ik, ik maakte ze deelgenoot van mijn frustratie en rekruteerde ze onder een naam, Corpus, die letterlijk verwees naar je eigen lichaam inzetten tussen die golf van xenofobie en haar slachtoffers. Ik deed dit echter op de manier waarop ik een verjaardagsfeestje zou organiseren: ik nodigde mensen uit van wie ik waardeerde hoe betrokken en consciëntieus ze zich altijd toonden in hun werk, met als resultaat dat velen alleen maar deel uitmaakten van de groep omdat ze mij kenden, zonder elkaar te kennen. Ik ga hier niet de volledige lijst vermelden,* maar wil de reactie noemen die ik kreeg van de schrijver Antonio Pennacchi, een van de weinigen die ouder was dan ik, toen ik hem vroeg om bij de groep te komen: 'Luister, Veronesi, ik loop met twee stokken, maar als je me vraagt om met je mee te gaan op zo'n schip om die arme drommels te helpen, zeg ik ja.'

Ik stelde dus deze groep van bereidwillige vrienden samen in een chatgroep op Signal met de naam Corpus. Een van hen was Edoardo De Angelis, die ik kort daarvoor had leren kennen omdat mijn vrouw had gewerkt aan de promotie van zijn film *Il vizio della speranza*. Nog voordat ik hem persoonlijk had ontmoet en onder de indruk was geraakt van zijn vriendschappelijke daadkracht, was me iets opgevallen: tijdens de filmopnamen stuurde hij elke ochtend vroeg aan alle medewerkers, dus ook aan mijn vrouw, een bericht getiteld 'notitie', om met iedereen een gemeenschappelijke inspiratie af te spreken om gedurende de werkdag naar te verwijzen. Het was een kort

tekstje van zijn hand van verpletterende schoonheid, en het lezen ervan was ook voor mij een dagelijkse inspiratie geworden, hoewel ik er niets mee te maken had, ik las alleen maar mee. Ik besefte toen dat Edoardo hoort bij die regisseurs die goed kunnen schrijven, waardoor ik hem natuurlijk nog meer ging waarderen.

In de dingen die Edoardo in de chat schreef, stond op een morgen een link naar de site van het dagblad *Avvenire* die ging over de uitspraken van admiraal Pettorino, de toenmalige commandant van de kustwacht, die in zijn toespraak ter gelegenheid van de verjaardag van de oprichting van het korps wilde benadrukken dat, weliswaar met inachtneming van de bevelen van de overheid, die zijn patrouilleboten verbood de schipbreukelingen in de Libische Zee te hulp te komen, 'levens redden op zee een wettelijke en morele verplichting is'. Waarna hij, in afwijking van de tekst die hij vooraf bij de autoriteiten had ingeleverd, dus voor de vuist weg, zo vrij was om te refereren aan commandant Salvatore Todaro, die tijdens de Tweede Wereldoorlog midden op de Atlantische Oceaan met zijn onderzeeboot een Belgisch schip tot zinken bracht om vervolgens de bemanning ervan te redden, waarmee hij de bevelen van de Duitse admiraal Karl Dönitz negeerde. Als gevolg van dit initiatief had diezelfde Dönitz hem 'Don Quichot van de zee' genoemd (een idiote kreet, ook toen al), maar Todaro had zich staande gehouden door zijn initiatief van het redden van zijn vijanden moedig te verdedigen met dezelfde verklaring die Pettorino nu voor zichzelf gebruikte om zijn afwijkende mening over de bevelen van de overheid kenbaar te maken: 'Wij zijn zeelieden,' had Todaro gezegd, en Pettorino

herhaalde het: 'Italiaanse zeelieden, we hebben tweeduizend jaar beschaving en dit soort dingen doen we gewoon.'

Edoardo was getroffen door deze woorden en had zich in de kwestie verdiept: zo had hij de persoon Salvatore Todaro leren kennen, oorlogsheld van onze marine, één gouden, drie zilveren en twee bronzen militaire onderscheidingen, en bovenal had hij verschillende reconstructies gevonden van de gebeurtenis waar admiraal Pettorino naar verwees. Ze waren allemaal net een beetje anders, maar eensgezind over het cruciale punt: het redden van zijn vijanden op zee, wat deze geschiedenis deed resoneren in al haar heldere, zeer krachtige actualiteit, en de verklaring van die beslissing met die indrukwekkende frase – 'wij zijn Italianen'.

Edoardo belde me privé om me te vragen wat ik vond van het ietwat dwaze idee dat bij hem was opgekomen om een film over dat verhaal te maken. Een oorlogsfilm. Een historische film. Waarin een officier van de Koninklijke Italiaanse Marine, midden in de oorlog, niet gehoorzaamt aan de Duitse bevelen en zesentwintig vijanden die bijna verdrinken redt met zijn onderzeeboot. Ik zei dat het een geweldig idee was en dat dit precies was wat we moesten doen: op zoek gaan naar thema's, verhalen en verklaringen en ons daar met al onze kracht op concentreren, om aan te tonen dat wat wij als een oneervolle schande beschouwden, daadwerkelijk een oneervolle schande was. Natuurlijk zou dat flink wat tijd gaan kosten, een oorlogsfilm zet je niet in een vloek en een zucht in elkaar, maar dat maakte niet uit: sommigen zetten zich in voor directe initiatieven, anderen voor laborieuzere ondernemingen, maar ze hebben allemaal één enkel doel

voor ogen. Edoardo was erg blij met mijn aanmoediging, begon aan zijn onderzoek en we spraken er niet meer over.

Hier zijn we dan eindelijk aangekomen bij het wonderbaarlijke aspect van het verhaal: hier zijn we bij de – ik weet niet hoe ik het anders moet noemen en zou het ook niet kunnen, want ik ben niet gelovig – directe manifestatie van de goddelijke wil. Onder de mensen die ik had uitgenodigd om deel uit te maken van Corpus bevond zich ook Jasmin Bahrabadi, een vriendin uit Livorno die de pr doet voor popgroepen en die ik al heel lang kende. Ik stelde haar voor aan de andere leden van Corpus in de chat: ze kende er bijna niemand van. IJverig als ze was hield ze zich naast chatten vooral bezig met het organiseren van de passagierslijsten en de ondersteunende acties voor de ngo's die wij promootten. Tot Jasmin me op een ochtend een privé-e-mail stuurde met als bijlage een door haar geschreven artikel dat was gepubliceerd op de voorpagina van het dagblad *Tirreno* over de door Pettorino geciteerde commandant Salvatore Todaro, dat ze omschreef als 'een artikel over mijn grootvader'.

Jasmin was dus Todaro's kleindochter.

Vol ongeloof vroeg ik haar toestemming om het artikel rond te sturen in de chat, en toen ik die had gekregen deelde ik het artikel met de anderen, vergezeld van het verbluffende bericht dat ik net had ontvangen. Een paar minuten later ging de telefoon: het was Edoardo, die ook verbluft was alsof de Heilige Maagd voor hem was verschenen.

'Je wíst het, zeg eens eerlijk.'

'Ik zweer je van niet.'

Twee dagen later zat Edoardo met Graziella, Todaro's dochter, in Livorno bij Jasmin thuis – hetzelfde huis als waarin Todaro voor de oorlog met zijn vrouw had gewoond. Hij kreeg toegang tot twee liefdevol bewaarde hutkoffers met daarin alles wat hem had toebehoord: zijn brieven, foto's, onderscheidingen, boeken over yoga en occultisme die hij las en boeken waaruit hij, als autodidact, Farsi leerde, Perzisch dus. (Ik ga hier niet nog langer praten over wonderen, maar wie dat wil kan zich afvragen waarom de achternaam van mijn vriendin Jasmin Bahrabadi is, dus uit welk land zij afkomstig is en wat de moedertaal van haar vader is.)

Een maand later nodigde Edoardo me uit om samen met hem het scenario voor de film te schrijven: hoewel scenarioschrijven nooit mijn sterkste punt is geweest, leek het teken uit de hemel glashelder en ik nam de uitnodiging enthousiast aan. De 'notities' indachtig die hij elke ochtend stuurde tijdens de opnamen van *Il vizio della speranza*, en aangemoedigd door hoe natuurlijk hij zich vanaf de eerste versie van het draaiboek Todaro's taal eigen had gemaakt, wierp ik ook een voorstel op: terwijl de producenten de film op poten zetten, zouden wij naast het scenario ook samen het boek schrijven dat was geïnspireerd op deze voorbeeldige Italiaanse geschiedenis. Ook dat voorstel werd enthousiast ontvangen.

Vier jaar later, nu de opnamen van de film bijna zijn afgerond, is hier het boek. De xenofobie is er nog altijd, klaar om aan te zwellen in nieuwe woeste golven, en helaas is ook de oorlog nu niet verder weg dan toen: des te belangrijker is het dat de Italianen (zij die naar zee gaan, maar vooral zij die dat niet doen, die zonnebaden in de

branding, beachball spelen, naar strandfeesten gaan en het juist, ja zelfs patriottisch achten om mensen te laten verdrinken die vluchten voor armoede, voor vervolging en voor de oorlog) weten van wie ze kinderen zijn. Of eigenlijk kleinkinderen.

* Hier is alsnog de lijst, in alfabetische volgorde: Roberto Alajmo, Silvia Bacci, Jasmin Bahrabadi, Alessandro Bergonzoni, Caterina Bonvicini, Marco Cassini, Manuela Cavallari, Teresa Ciabatti, Massimo Coppola, Franco Cordelli, Francesca d'Aloja, Edoardo De Angelis, Luca Doninelli, Stefano Eco, Giuseppe Genna, Silvia Giagnoni, Gipi, Simone Lenzi, Antonio Leotti, Gabriele Muccino, Michela Murgia, Antonio Pennacchi, Riccardo Rodolfi, Elena Stancanelli, Chiara Valerio, Sandro Veronesi, Paolo Virzì, Hamid Ziarati.

1

RINA

Ik beken.

Ik beken dat ik, toen ze hem bij me terugbrachten met een gebroken rug, meer dood dan levend, maar levend, heimelijk opgelucht was: niet omdat hij nog leefde – dit beken ik –, maar vanwege zijn gebroken rug. We waren pas getrouwd, hij maakte carrière bij de marine, in snel tempo omdat hij de beste was, daar had ik me al bij neergelegd, want ik wist dat ik met een krijgsman was getrouwd en ik wist, zoals iedereen wist, dat we afstevenden op een oorlog. Ik wist dat hij zijn vaderland zou dienen zonder zich te sparen, en dus dat hij zijn leven ervoor zou geven. Dat doodde ook mij. Het was alsof een deel van mij, zo jong als ik was, al was gestorven. Het was te voorzien, ik wist het, ik had het aanvaard, maar het doodde me.

Tot het ongeluk. Niet in Afrika (in afwachting van die grote oorlog waren we dáár maar oorlog gaan voeren), maar op honderd kilometer van huis, in La Spezia. Niet tijdens een drieste actie, maar tijdens een oefening. Een

door een torpedo opspattende golf raakte het watervliegtuig waarmee hij over het water vloog, dat daardoor neerstortte. Wervelfractuur, permanent. En ik beken: ik beken dat ik hem veel liever zó had, invalide in plaats van gezond, gepensioneerd in plaats van commandant, een gevangene van mij en van het gezin dat we zouden stichten. Dat hij niet was gestorven, was een wonder, maar het was nog wonderbaarlijker dat hij niet meer kon vechten en dat hij mij nodig had.

Maar het was van korte duur. De genezing, ook een wonder. Het metalen korset, een kwelling die hem geen kracht kostte maar juist schonk. Toen het voor het eerst om zijn bovenlijf werd bevestigd, begreep ik het al. Ik was erbij. Twee officier-artsen trokken het hem aan, een oudere en een jongere, in de orthopedische polikliniek van de Academie. Ik was erbij en keek toe, vanaf de andere kant van die enorme, met licht overspoelde kamer – maar ik was ver weg, onbetekenend, alsof ik er niet was. Wat er wel was, dat voelde je, was de krijgsman die terugkeerde om bezit te nemen van het lichaam van Salvatore Todaro. Hij loofde dat metalen korset, dat hij nooit meer zou kunnen afdoen en dat zijn vlees zou verwonden, omdat het voorkwam dat hij dubbelklapte als een geknakte bloem; het hield hem rechtop, dat korset, en als hij rechtop kon staan, kon hij vechten.

Hij had er veel pijn door, maar pijn verdragen was voor hem geen probleem – en als het ondraaglijk werd, was er de ampul met morfine.

De opluchting was snel voorbij. Ik kende hem, ik wist wat hij van plan was, en toch heb ik het geprobeerd. Ik heb met hem gepraat, ik heb het leven afgeschilderd dat

ik droomde met hem te leiden, het leven waarmee ieder ander in zijn situatie zich zou hebben verzoend: het huis in de stad verkopen, hoger gaan wonen, bij Montenero, halverwege de heuvel, waar de boerderijen niets kosten. Leven van het land, dieren fokken. Wijn, olie, bijen, lekkere honing. Kinderen die opgroeien in de buitenlucht, hun honger gestild met wat we zelf zouden produceren, ver van de oorlog die vroeg of laat zou komen. Voor hem zorgen, zijn pijn verlichten, hem liefhebben, adoreren, gelukkig maken, elke dag, elk uur, altijd: dit zei ik niet tegen hem, maar het was duidelijk. Ik heb hem alle liefde getoond die ik had, alles bij elkaar. Ik heb wel gesproken over zíjn liefde: ik heb gezegd dat hij zijn leven al hád gegeven voor het vaderland, hij was gesneuveld met het watervliegtuig. 'Twee keer?' vroeg ik hem. 'Wil je twee keer je leven daarvoor geven?'

Hij luisterde naar me, maar zei niets. Hij is naar meneer Betti gegaan.

Betti was kleermaker, maar ook medium. Salvatore ging altijd naar hem toe als hij een beslissing moest nemen, want Betti communiceerde met zijn spirituele gids – een krijgsman uit het oude Griekenland, zegt hij. Blind, zegt hij. Het hoorde bij zijn verborgen kant, die trouwens niet eens verborgen was, aangezien hij zijn interesse voor het occulte, zijn oriëntaalse gebruiken, zijn studies over magie en metempsychose helemaal niet verborgen hield – ik was degene die er niets mee kon. Ik geloof in God, klaar. Salvatore is dus, nadat hij mij had aangehoord, naar hem toe gegaan, naar Betti, en ik kan me de scène levendig inbeelden omdat hij me een keer heeft meegenomen, voor het ongeluk, nog voordat we getrouwd waren. Een

piepklein winkeltje vol stoffen, naalden, klosjes, garen en een naaimachine met pedalen die daar is neergezet alsof het een altaar is. Betti staat daar zwijgend, de ogen gesloten en het meetlint om zijn nek. Salvatore zegt tegen hem: 'Rina wil dat ik mijn invaliditeitspensioen aanvraag. Het minimumpensioen. Een huis op het platteland.' Betti blijft zwijgen, staand, zijn ogen gesloten en zijn handen op de werktafel, één, twee, drie minuten, dan begint hij te spreken – maar het is niet hij die spreekt, hij spreekt namelijk in het Oudgrieks, een taal die hij niet beheerst, aangezien hij alleen maar derde klas lagere school heeft. Hij pakt een blaadje papier en zijn kleermakerspotlood en schrijft – maar het is niet hij die schrijft:

> ἔνθα δὲ Σίσυφος ἔσκεν, ὃ κέρδιστος γένετ᾽ ἀνδρῶν,
> Σίσυφος Αἰολίδης· ὁ δ᾽ ἄρα Γλαῦκον τέκεθ᾽ υἱόν,
> αὐτὰρ Γλαῦκος τίκτεν ἀμύμονα Βελλεροφόντην·

Ik beken dat ik als een jaloerse echtgenote in de zakken van mijn man heb gerommeld en daar dat briefje heb gevonden. Ik beken dat ik de Griekse woorden heb overgeschreven en het daarna weer in zijn zak heb gestopt.

Hij droeg het bij zich, toen hij wegging.

2

TODARO

Ik heb momenten van vlammende vreugde beleefd.

Af en toe, in het pikdonker van de wanhoop, een flits van geluk, opgewekt door het gevoel van harmonie met mijn lichaam.

Een zoon.

Bijenhoning op mijn vingers.

Met de zeilboot naar school.

Don Voltolina trekt zijn overjas uit en geeft hem aan iemand die het kouder heeft.

Jouw benen en de opening waar ik soepel naar binnen glijd.

Nog een kind om mijn dood uit te stellen.

Maar ik jaag het geluk niet na, mijn lieve Rina, ik eis het niet op, dat is voorbehouden aan tevreden mensen, een gevoel van voltooiing, een staat van onbeweeglijkheid, iets voor burgers. De blinde Griek heeft mijn lotsbestemming gezien: mijn overwinning is de strijd. In deze maanden van rust is me duidelijk geworden dat mijn in-

validiteit is opgelegd door de zwakte van de geest en een krijgsman onwaardig. Duizendmaal heb ik een vuist gemaakt, wachtend tot de morfine door mijn aderen begon te stromen.

Ik heb mezelf wijsgemaakt dat de pijn belangrijk was.

Dit metaal op mijn vlees beneemt me de adem, maar beschermt me. Dit metaal is mijn vlees binnengedrongen, mijn vlees is metaal geworden en dus sterker geworden. Misschien ben ik niet menselijk meer, of misschien ben ik een nieuwe evolutiefase ingegaan waarin het menselijk vlees bezit neemt van het metaal en het een verlengstuk maakt van zichzelf. Nu ben ik sterk. Ik was verminkt vanbinnen, ziek vanbinnen, verzwakt vanbinnen. Betti vertelde me de woorden van de Griek en verstelde mijn uniform:

> ἔνθα δὲ Σίσυφος ἔσκεν, ὃ κέρδιστος γένετ᾽ ἀνδρῶν,
> Σίσυφος Αἰολίδης· ὁ δ᾽ ἄρα Γλαῦκον τέκεθ᾽ υἱόν,
> αὐτὰρ Γλαῦκος τίκτεν ἀμύμονα Βελλεροφόντην·

Hij is in staat te zeggen wat hij niet weet, dus wat hij niet begrijpt. Hij sprak de woorden met onwankelbare nauwkeurigheid. Toen schreef hij het op een stukje papier zodat ik het altijd kon raadplegen, dit orakel van mij. Ik stopte het in mijn zak, de Griek en zijn woorden.

Ik wiegde ons kindje. Ik genoot terwijl jij op de piano het intermezzo uit *Cavalleria rusticana* speelde. Prentte je fluisterende stem en de klank van je liefkozende vingers op de toetsen in mijn geheugen. Dronk je woedende zweet. Kuste je bittere tranen.

Ik slikte mijn pijn in zonder hem te proeven, hem als onbelangrijk beschouwend.

Lieve Rina, ik liet je de das van mijn uniform strikken, als bescherming, als zegen.

Ik heb mijn mannen de hand gedrukt en op grond van de herinnering aan die handen voor ieder van hen een dolk uitgekozen.

Ik ben genezen.

Ik geef niks om het vijandig gezinde lot en zal van de open lucht van de hemel naar de zwarte zeebodem reizen.

Het is nacht hier in La Spezia, de flessen die al zijn leeggedronken tollen in de wind. Het want klappert. Papier van gelezen kranten vliegt in het rond.

Een ongeneeslijke verpleegster keert terug naar huis en zingt 'Un'ora sola ti vorrei'.

Ik weet het, Rina, ik weet het. Ik smeek je…

La Spezia is een borstwering, aan de ene kant ben je nog hier, aan de andere kant ben je in het niets. We bevrachten de Cappellini met overvloedige rijkdom als farao's en de jongens vermaken zich met doen alsof ze koningen zijn, dus ik vertel ze maar niet dat die piramiden met allerlei dingen erin sarcofagen zijn.

Het peloton is slecht op elkaar afgestemd en nu staan ze allemaal in het gelid. Hun uniformen zijn losgeknoopt en hun hemden hangen uit hun broek, maar dat kan me niet schelen: ik overhandig ieder van hen de op zijn handdruk uitgekozen dolk. Ze weten dat ze onder water moeten en weten niet hoe ze een koud wapen moeten gebruiken, maar ze willen niet vragen naar de reden van dit geschenk en bedanken.

Je kunt nooit weten, de vijand is ver weg, beschermd

door lagen water en staal, door duizenden millimeters geschut, door een helse technologie waar onze dichters zich alleen maar een voorstelling van kunnen maken, maar hij is daar ergens, met een nog kloppend hart, meegesleept door de vrijzinnige moed van zijn Britse levensbeschouwing en net zo vol van angst als wij.

Sommigen denken dat bemanningsleden van onderzeeboten niet echt vechten.

Lulkoek! Grote lulkoek! Levensgrote lulkoek! Ook wij hebben onze loopgraaf. Ze is alleen vloeibaar. En wij gaan erdoorheen, het ondurfbare durvend. Dat is het motto dat staat gegraveerd op de kiel van deze onderzeeboot, de Cappellini. Een goeie boot, ik heb de boeg laten verstevigen met scherp staal, want stel je voor dat de moderne oorlog ons dwingt tot een soort ouderwetse rampoging.

Careddu, de elektromonteur, laat ik aan wal. Hij ziet bleek. 'Ik ben sterk,' zegt hij. Ik stuur hem naar de officier-arts.

We zijn klaar om het ondurfbare te durven.

En we zijn weerloos.

3

ANNA

Neem nou deze wind: ik weet waar die al die jonge jongens die weggaan naartoe blaast, hij blaast ze de dood in. Ik heb de officier-artsen horen praten: maar één op de vijf bemanningsleden van een onderzeeboot komt terug, als de oorlog kort duurt, één op de tien als die lang duurt. Geen één als die heel lang duurt. Deze jongens zijn zo goed als dood en ze lachen, kijk ze nou, ze zingen en maken muziek. 'Un'ora sola ti vorrei'. Dat zei Giggino vannacht ook tegen me, ik wil je maar een uur, Annaatje, beneden in de buik van de Cappellini, op de zeebodem; een uur per dag, zei hij, en de andere drieëntwintig ben ik dapper als een leeuw. Maar eigenlijk is Giggino kok en gaat sterven als een moeder, hij gaat sterven terwijl hij zijn maats te eten geeft. Zijn vocht plakt nog aan m'n lijf, maar dat is niet smerig. Ik zag hem ervandoor gaan na de laatste kus, want hij was veel te laat, met z'n zware rugzak en de mandoline op z'n rug, lachend dankzij mij, ik zag hem half aangekleed wegrennen en ben helemaal vergeten om hem van m'n lijf te wassen.

In plaats daarvan trok ik mijn uniform aan, over m'n blote niksie, en dat in die kou, zonder ondergoed, kousen en onderjurk, zonder overjas, zonder kapje op mijn hoofd, niks, alleen het grijze verpleegstersuniform over mijn vlees dat nog nat is van hem en ben hem achternagegaan. Hij zag me niet, hij was te druk met grappen maken met zijn maats die op hem wachtten en met het luisteren naar de commandant, die volgens Giggino een magiër is, een tovenaar. Ik ben hem achternagegaan, maar op een afstandje, terwijl het licht werd, de wind blies alles in 't rond, uit de slaapzalen kwamen de laatste jongens aanrennen, allemaal net zo schabberig als Giggino, en die gingen ook zingen, zelfs de commandant-magiër zong, zelfs hij. 'Un'ora sola ti vorrei'. Iedereen aan 't zingen. Er waren nog twee grieten zoals ik, twee verpleegsters, Nunzia en Angelina, die twee andere van die matrozen die gingen sterven aan het lachen hadden gemaakt. Alleen wij drieën maken die jongens aan het lachen, we kunnen ze niet weerstaan. Nou dag hè, we namen wel afscheid maar werden in beslag genomen door onze gedachten, hoewel ik durf te wedden dat zij hetzelfde dachten, maar dit waren onze gedachten en we dachten ze in stilte, zonder kapje, en onze haren wapperden in de wind terwijl de gedachten deze jongens voor de laatste keer streelden. Deze jongens die naar de oorlog gaan, broodmager, één bonk zenuwen en kokend bloed. Ik weet dat je niet altijd ja moet zeggen, maar ik kan 't niet laten. Vooral sinds ik hier in La Spezia ben, kan ik echt geen nee zeggen tegen die zeelui. Ik weet het, m'n ma vindt me een slachtoffer, oom Felice vindt me een slet, maar die zijn niet hier en wat zij denken interesseert me geen fluit. Ik weet het en zij niet, ze weten het niet.

Ik weet het, deze jongens met hun gladde huid en gedachteloze glimlach, die parels uit zee zouden moeten opduiken maar in plaats daarvan zich inschepen om oorlog te gaan voeren, die komen niet terug, dat weet ik. Ze hebben moeders, zusters, verloofden, zíj zouden hier moeten staan om ze een voor een in de buik van die ijzeren vis te zien verdwijnen; zíj zouden ze voor de laatste keer moeten zien lachen en grapjes maken: maar zij kunnen hier niet zijn, alleen wij zijn er, de verpleegstershoertjes – er zitten ook preutse tussen, natuurlijk, die laten zich niet eens aanraken, maar die slapen nu –, dus zijn wij er om ze te vergezellen, en om te huilen. Want je hoeft niet helderziend te zijn om te weten dat ze niet terugkomen, en als ze terugkomen van deze missie komen ze niet terug van de missie erna, en als ze wel terugkomen van die erna komen ze niet terug van die dáár weer na. Je hoeft niet helderziend te zijn om te weten dat we aan het einde van deze oorlog, als de balans wordt opgemaakt, zullen ontdekken dat de zeemannen van de onderzeeboten allemaal dood zijn, en dan zullen we onze hand voor onze mond slaan. Het was genoeg om de officier-artsen te horen zeggen wat ik ze hoorde zeggen om te weten dat ze voor altijd daarbeneden zullen blijven, op de bodem van de zee, waar ze nu moedig en dapper naartoe gaan, en wat dragen ze veel leven met zich mee, wat een verspilling van levens in die metalen doodskist. Ze hebben allemaal een meisje dat ze zal betreuren, maar die zijn hier niet. Alleen wij zijn er, alleen wij zien ze weggaan. Op dit moment, op deze wereld, weten alleen wij verpleegstershoertjes hoe smerig oorlog is.